

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE JURIDICE ȘI ECONOMICE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 340.12:347.971(043.2)

LAVINIA ANDREEA BEJAN

JUSTIȚIA ÎN PARADIGMA COSMOPOLITISMULUI

551.01 TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Rezumatul tezei de doctor în Științe juridice

CHIȘINĂU, 2025

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale Științe Juridice și Economice,
Universitatea de Stat din Moldova

Componenta Comisiei de doctorat:

Președintele Comisiei:

Aramă Elena, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova;

Conducător de doctorat:

Negru Andrei, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova;

Membri referenți:

Ciobanu Rodica, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova;

Postu Ion, doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea Liberă Internațională din Moldova;

Grecu Raisa, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”.

Susținerea va avea loc pe 26 septembrie 2025, ora 14.00, Blocul 2 al Universității de Stat din Moldova, Auditoriul 119, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 67, Chișinău,

în ședința Comisiei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale Științe Juridice și Economice, Universitatea de Stat din Moldova.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC.

Rezumatul a fost expediat pe 20 august 2025.

Președintele Comisiei de doctorat,

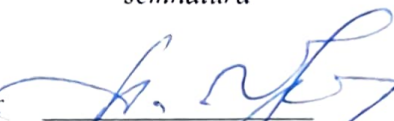
Aramă Elena, doctor habilitat în drept, profesor universitar



semnătura

Conducător științific,

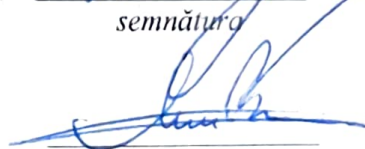
Negru Andrei, doctor habilitat în drept, profesor universitar



semnătura

Autor,

Bejan Lavinia Andreea



semnătura

CUPRINS

CUPRINS	3
REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII.....	4
CONȚINUTUL TEZEI.....	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	23
BIBLIOGRAFIE	26
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI.....	29
ADNOTARE	31

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei propuse spre cercetare

Problematica justiției, înțeleasă ca sistem de administrare a dreptății, este una de continuă actualitate atât la nivel național, cât și la nivel supranațional, astfel cum se reflectă în discursul drepturilor omului, prin cerințele de participare la comunitatea internațională sau structurile instituționale europene, prin problematica preeminenței dreptului ori statului de drept, prin consolidarea justiției suprastatale, prin interesul manifestat de publicul larg cu privire la problematici din sfera justiției etc. Toate acestea presupun integrarea unor concepte din sfera funcționării justiției și îndeplinirea anumitor standarde cu privire la sistemele de justiție, lucrarea tratând, cu prioritate, principiile și valorile fundamentale ale oricărui sistem de justiție, la toate nivelurile de manifestare.

Teza are în vedere o schimbare paradigmatică de la modelul internațional contemporan, specific perioadei de după 1945, la un model observabil cu precădere începând cu anii 1990, paradigma cosmopolitismului. Aceasta continuă tiparul de centrare a organizării lumii în interesul declarat al individului, însă propune un model global, transnațional, în care indivizii nu mai sunt priviți în mod esențial ca membri ai statelor lor, ci în postura de „cetățeni ai lumii”. Tranziția spre modelul cosmopolitismului, orientat spre dezideratul înfăptuirii unei dreptăți universale, impune o reconsiderare a rolului și poziției justiției în societatea globală, care să corespundă necesității de centrare asupra indivizilor, pornind de la acele principii ale justiției cu caracter comun, general, universal.

Sistematizarea, recunoașterea și consolidarea principiilor fundamentale ale justiției ca sistem, în beneficiul tuturor și fiecărui cetățean al lumii, contribuie la respectarea adecvată și egală a drepturilor indivizilor de pretutindeni, cu asigurarea unor standarde minime comune ale înfăptuirii justiției (privind accesul la justiție, echitatea procedurală etc.), clarifică standardele ce trebuie îndeplinite de diverse entități cu rol în înfăptuirea justiției, precum limitele interacțiunii dintre sistemul politic și cel de justiție, și contribuie la sporirea legitimității instituțiilor de justiție și la încrederea publică în acestea.

Rezultatele cercetărilor anterioare

În timp ce există un număr mare de studii ce abordează conceptele fundamentale ale tezei, nu au fost identificate și studii complexe, interdisciplinare, care să privească în mod distinct principiile fundamentale ale justiției în paradigma politico-juridică a cosmopolitismului, ori raporturile dintre aceste concepte. Cosmopolitismul este amplu studiat în literatura

universală, însă în literatura științifică din România există o unică lucrare ce îl abordează exclusiv și extensiv¹, iar, în cea din Republica Moldova, se identifică mențiuni sporadice. Aceste lucrări nu acordă, însă, o atenție particulară justiției și principiilor sale fundamentale. Fenomenul justiției și principiile sale fundamentale au fost amplu abordate în câmpul juridic, remarcându-se valoarea activității științifice întreprinse de Andrei Negru², Elena Aramă³, Rodica Ciobanu⁴, Nicolae Popa, Mihail-Constantin Eremia și Simona Cristea⁵, Traian Cornel Briciu, Claudiu Constantin Dinu și Paul Pop⁶, Ioan Leș și Daniel Ghiță⁷, precum și, în literatura universală, Shimon Shetreet⁸. Lucrarea realizează, însă, o problematizare interdisciplinară, abordând cu titlu de noutate principiile fundamentale ale justiției în paradigma cosmopolitismului contemporan, în ideea consacării și aplicării lor unitare, în beneficiul indivizilor de pretutindeni, a unei justiții de calitate la orice nivel, internațional, regional ori național, și cu efectul subsecvent de creștere a legitimității instituțiilor de justiție.

Scopul lucrării

Scopul tezei este reprezentat de cercetarea caracterului complex al principiilor sistemului de justiție în cheia paradigmei cosmopolitismului, în vederea exemplificării oportunității consacării unor principii unitare ale sistemelor de justiție contemporane.

Obiectivele cercetării

Pentru îndeplinirea acestui scop este propusă realizarea unor obiective precum: examinarea problematicei justiției și principiilor sistemelor de justiție prin prisma abordărilor contemporane ale dreptății; explorarea paradigmei cosmopolitismului pentru a determina

¹ NIȚU, Ciprian. *Cosmopolitismul. Către o nouă paradigmă în teoria politică*. Iași: Adenium, 2014. 280 p., ISBN 978-606-742-009-8.

² NEGRU, Andrei. Consolidarea justiției în statul contemporan democratic. Chișinău: Sirius, 2012, 240 p. ISBN 978-9975-57-039-8; NEGRU, Andrei. Valorificări teoretice și perspective praxiologice ale fenomenului justiției consolidate. In: *Legea și viața* [online]. 2012, nr. 11, pp. 52-58 [cit. 02.09.2024]. ISSN 1810-3081. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Valorificari%20teoretice%20si%20perspective%20praxiologice%20ale%20fenomenului%20justitiei%20consolidate.pdf.

³ ARAMĂ, Elena. Reflecții privind sistemul și ordinea juridică. In: *Revista Națională de Drept* [online]. 2009, vol. 109, nr. 10-12, pp. 3-4 [cit. 01.09.2019]. ISSN 1811-0770. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/9965.

⁴ CIOBANU, Rodica, ARAMĂ, Elena. Fundamentele guvernării și drepturilor omului în contextul social-juridic actual al Republicii Moldova (în loc de Introducere). In: *Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova: conf. șt., 1 mai 2021*, Chișinău [online]. Chișinău: Tipografia Artpoligraf SRL, 2021, pp. 4-13, pp. 4-5 [cit. 23.04.2025]. ISBN 978-9975-3498-3-3. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-13_6.pdf.

⁵ POPA, Nicolae, EREMIA, Mihail-Constantin, CRISTEA, Simona. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2005. 296 p. ISBN 973-655-738-3.

⁶ BRICIU, Traian Cornel, DINU, Claudiu Constantin, POP, Paul. *Instituții judiciare*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2016. 600 p. ISBN 978-606-18-0617-1.

⁷ LEȘ, Ioan, GHIȚĂ, Daniel. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2019. 640 p. ISBN 978-606-18-0831-1.

⁸ SHETREET, Shimon. Fundamental Values of the Justice System. In: *University of Cambridge Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series* [online]. 2011, Paper no. 20/2011, pp. 1-18 [cit. 01.09.2019]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1837486>.

autentificarea sa științifică în câmpul juridic și raporturile sale cu câmpul juridic; înaintarea, argumentarea și plasarea în circuitul științific a noțiunii de dreptate procedurală și clarificarea modului în care aceasta contribuie la legitimarea înfăptuirii justiției; contextualizarea ordinii juridice globale, ca manifestare efectivă a cosmopolitismului, prin filtrul problemei legitimității; identificarea, sistematizarea și diferențierea principiilor fundamentale ale oricărui sistem de justiție, național, regional sau internațional; analiza recunoașterii și reflectării standardelor justiției în ordinea juridică globală, cu aplicare la nivelul instanțelor internaționale; instrumentalizarea recunoașterii și consacrării principiilor fundamentale ale justiției drept criteriu în evaluarea legitimității instanțelor internaționale.

Identificarea problemei științifice

Problema științifică propusă spre examinare în prezenta lucrare constă în evaluarea posibilității sistematizării și recunoașterii unitare a principiilor fundamentale ale sistemului de justiție în spațiul juridic internațional prin analiza acestor principii în contextul paradigmei cosmopolitismului contemporan, determinând atât reflectarea protejării drepturilor indivizilor ca reper de interes global, cât și o mai mare legitimitate a instituțiilor internaționale de justiție.

Ipoteza de cercetare

Soluționarea problemei de cercetare va avea ca punct de plecare verificarea ipotezei de cercetare potrivit căreia este posibilă sistematizarea și consacrarea unitară a principiilor fundamentale care să definească și să guverneze justiția ca sistem de administrare a dreptății, care integrează adecvat problematica dreptății procedurale, și care să conducă la o mai mare legitimitate a instituțiilor de justiție.

Suportul metodologic al lucrării

Abordarea generală a studiului este una interdisciplinară, reflectând complexitatea problematicii supuse studiului (nu doar juridică, ci și filosofică, politică, sociologică, psihologică). În argumentare au fost, așadar, utilizate și rezultate științifice produse în alte domenii de studiu, avansându-se temeuri consistente științific pentru abordările propuse.

Instrumentele de cercetare sunt reprezentate, în principal, de sursele primare de referință, respectiv lucrările fundamentale ce au cuprins perspectivele teoretice supuse studiului, dar și texte normative relevante pentru domeniul de cercetare.

Metodele de cercetare sunt de natură calitativă. Din punct de vedere al metodologiei generale a științelor socio-umane, au fost utilizate analiza de conținut, cercetarea documentară și studiul de caz. Din punct de vedere al metodelor speciale ale cercetării juridice, au fost utilizate, alături de cercetarea doctrinară și normativă, metoda comparativă, metoda logică, metoda hermeneutică, metoda istorică, metoda sociologică, precum și metoda euristică.

Noutatea științifică și originalitatea

Lucrarea vizează justiția în paradigma cosmopolitismului, mai precis, modul în care relaționează perspectivele teoretice asupra valorilor și principiilor sistemului de justiție cu gândirea cosmopolitistă contemporană. Această problemă este analizată prin filtrul legitimității normelor și instituțiilor internaționale, respectiv a celor de justiție internațională, cu integrarea rezultatelor specifice abordării dreptății procedurale. În lucrare sunt abordate principiile și valorile sistemului de justiție în manieră interdisciplinară și este autenticată științific paradigma cosmopolitismului în câmpul juridic; este consolidat, în spațiul doctrinar din România și Republica Moldova, conceptul de dreptate procedurală; sunt identificate și sistematizate principiile fundamentale ale sistemelor de justiție; se propune și se instrumentează o reconceptualizare a legitimității instanțelor internaționale prin introducerea, drept criteriu de evaluare, a modului în care sunt asigurate și respectate principiile și valorile justiției.

Încadrarea în domeniul științific 551.01 – Teoria generală a dreptului

Deși teza, în esență sa, este una semnificativ interdisciplinară, ea reprezintă, finalmente, un studiu teoretic al justiției. Conceptualizarea și susținerea lucrării în cadrul Teoriei Generale a Dreptului sunt profund argumentate prin natura temei de cercetare, și anume problematica justiției prin prisma principiilor sale fundamentale, precum și prin finalitatea sa, și anume cercetarea complexă a acestor principii în paradigma cosmopolitismului. Investigarea principiilor fundamentale ale justiției ca sistem, astfel cum pot fi ele recunoscute, consacrate și aplicate la toate nivelurile justiției, internațional, regional și național, nu poate fi subsumată unei științe de ramură anume. Fiind vizate elementele generale, comune și esențiale ce configurează, în sine, sistemul (orice sistem) de administrare a dreptății, teza este încadrată adecvat în domeniul științific al Teoriei Generale a Dreptului.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării

Cadrul teoretic propus (justiție, cosmopolitism, principiile sistemului de justiție, preeminența dreptului, drepturile omului, dreptate procedurală, legitimitate) permite trasarea unor linii directoare pentru facilitarea unei uniformizări a principiilor oricărui sistem de justiție. Se formulează, astfel, soluții viabile pentru sistematizarea, consacrarea și aplicarea principiilor fundamentale ale justiției pornind de la nivelul cadrului legislativ și instituțional internațional internațional, și beneficiind de continuitate în reflectarea ulterioară la nivel legislativ și aplicativ regional și național, cu efecte pozitive asupra asigurării unei justiții egale și echitabile pentru toți indivizii.

CONȚINUTUL TEZEI

Capitolul 1, intitulat *Analiza reperelor doctrinar-normative*, este axat, într-o primă etapă, pe cercetarea abordărilor doctrinare asupra conceptelor esențiale supuse studiului justiției în paradigma cosmopolitismului, în special poziția de gândire a cosmopolitismului, dreptatea procedurală, legitimitatea instituțională, fenomenul justiției și principiile sale fundamentale.

Câmpul teoretic al cosmopolitismului, ce pune în discuție dreptatea prin prisma interesului față de bunăstarea tuturor „cetățenilor lumii”, prezintă o diversitate conceptuală și tematică deosebit de extinsă, însăși sintetizarea elementelor sale esențiale dovedindu-se dificilă. Preocupările abordărilor morale ale cosmopolitismului pledează pentru standarde sau criterii morale de factură cosmopolitistă pentru evaluarea agenților morali umani, a conduitei lor, a instituțiilor sociale și a statelor lumii, și, în perioada contemporană, s-au dezvoltat amplu ca o reacție față de teoriile dreptății interne și internaționale ale autorului John Rawls⁹. Acestea au lansat preocupările pentru dreptatea socială aplicată global și au contribuit la abordarea contemporană a unor scheme instituționale de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale egale. Cosmopolitismul juridic (sau politic, sau instituțional) vizează preocuparea teoretică față de o ordine instituțională de factură cosmopolitistă¹⁰. Implicații ale cosmopolitismului în câmpul juridic sunt reprezentate de problematici precum drepturile omului, guvernarea globală, instituțiile internaționale și/sau globale și legitimitatea acestora, și se identifică, astfel, necesitatea studierii aparte a justiției și principiilor sale prin prisma acestei paradigme.

În sfera preocupărilor cu privire la dreptate se remarcă și valoarea noțiunii de dreptate sau echitate procedurală. Studiul dreptății procedurale caută să identifice elementele care fac ca o procedură să fie echitabilă și maniera în care indivizii evaluează echitatea proceselor de adoptare a deciziilor, percepția acestora cu privire la echitatea sau corectitudinea procedurilor respective. Autori precum Tom R. Tyler și Rebecca Hollander-Blumoff au analizat conceptul de dreptate procedurală în domeniul specific al procedurilor juridice. Aceștia au arătat că, dincolo de rezultatul obținut, indivizii evaluează și echitatea proceselor de adoptare a deciziilor, și este mai probabil ca ei să se conformeze acestor decizii atunci când percep că hotărârile au fost adoptate

⁹ RAWLS, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, London: Harvard University Press, 1971, republicată 2005. 608 p. ISBN 0-674-01772-2; RAWLS, John. The Law of Peoples. In: *Critical Inquiry* [online]. 1993, vol. 20, nr. 1, pp. 36–68 [citat 01.09.2019]. ISSN 0093-1896. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/1343947>.

¹⁰ POGGE, Thomas W. Cosmopolitanism. In: Robert E. GOODIN, Philip PETTIT, Thomas POGGE, eds. *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Ediția a 2-a, vol. 1. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2007, pp. 314-316. ISBN 978-1-4051-3653-2.

prin intermediul unui proces echitabil, care acordă și legitimitate factorilor de decizie¹¹. În timp ce literatura de specialitate universală cu privire la dreptatea procedurală este una amplă, de tradiție și în continuă dezvoltare, și relevă o multitudine de argumente în sprijinul caracterului axiologic al dreptății procedurale prin raportare la sistemele de justiție, este necesară introducerea, consolidarea și aplicarea sa și la nivelul României și Republicii Moldova.

Problematica legitimității instituțiilor de guvernare globală, normelor și deciziilor acestora este cu atât mai importantă în contextul ordinii politico-juridice actuale. S-a argumentat amplu că statele (inclusiv cele puternice) respectă reguli care sunt, în sine, lipsite de putere, întrucât le percep ca fiind legitime (Thomas Franck)¹². În sens normativ, studiul legitimității vizează standardele obiective prin care pot fi evaluate instituțiile internaționale, calitățile care le conferă acestora „dreptul de a norma”, iar, în sens sociologic, se discută despre acceptarea, de către state și alte entități, a acestui drept (Allen Buchanan, Robert O. Keohane)¹³. Studii importante efectuate particularizat cu privire la instanțele internaționale au indicat că legitimitatea normativă poate influența legitimitatea sociologică, și, prin aceasta, inclusiv măsura în care este susținută sau subminată activitatea instanțelor internaționale și impactul acestora în soluționarea conflictelor și conturarea ordinilor de drept naționale (Nienke Grossman, Neus Torbisco-Casals)¹⁴. Se observă, însă, că nici una din perspectivele de abordare și studiu al legitimității instanțelor internaționale deja consacrate, singură, nu este suficientă pentru justificarea legitimității instanțelor internaționale, și par a nu surprinde în mod concludiv particularitatea esențială a unei instanțe de judecată, aceea de a administra dreptatea. Așadar, se identifică necesitatea unei reconceptualizări a legitimității instanțelor internaționale, având ca reper modul în care o astfel de instanță respectă principiile fundamentale ale justiției.

În discutarea fenomenului justiției în abordare globală, punctul de plecare îl reprezintă principiile și valorile sistemului de justiție. La nivel național, el beneficiază deja de o teoretizare

¹¹ TYLER, Tom R. *Why People Obey the Law*. New Haven, London: Yale University Press, 1990. 273 p., pp. 115-123. ISBN 0-300-04403-8; HOLLANDER-BLUMOFF, Rebecca, TYLER, Tom R. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. In: *Journal of Dispute Resolution* [online]. 2011, nr. 1, pp. 1-19, pp. 6-7 [cit. 01.09.2019, 01.09.2020]. ISSN 1052-2859. Disponibil: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/4992/.

¹² FRANCK, Thomas M. *The Power of Legitimacy Among Nations*. New York: Oxford University Press, 1990. 303 p., p. 3-25. ISBN 0-19-506178-0.

¹³ BUCHANAN, Allen, KEOHANE, Robert O. The Legitimacy of Global Governance Institutions. In: *Ethics & International Affairs* [online]. 2006, vol. 20, nr. 4, pp. 405-437, p. 405 [cit. 01.10.2020]. ISSN 0892-6794, 1747-7093. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x>

¹⁴ GROSSMAN, Nienke. The Normative Legitimacy of International Courts. In: *Temple Law Review* [online]. 2013, vol. 86, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, pp. 61-106, p. 64 [cit. 01.10.2020]. ISSN 0899-8086. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304; TORBISCO-CASALS, Neus. The legitimacy of international courts: The challenge of diversity. In: *Journal of Social Philosophy* [online]. 2021, vol. 52, nr. 4, pp. 491-515, p. 494 [cit. 9.12.2023]. ISSN 1467-9833. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/josp.12452>.

amplă. În cadrul teoriei generale a dreptului, justiția și principiile sale sunt abordate în lucrări cu caracter general, în postura de elemente ale statului sau prin prisma legăturii lor cu preeminența dreptului, dar și în manieră sui-generis, în sensul studiului autorității judecătorești ca protagonist al fenomenului juridic (Andrei Negru¹⁵, Elena Aramă¹⁶, Nicolae Popa et. al. etc.¹⁷, Traian Cornel Briciu et. al.¹⁸, Ioan Leș și Daniel Ghiță)¹⁹. Și sfera dreptului constituțional, a drepturilor omului și intersecția dintre acestea (Rodica Ciobanu, Elena Aramă²⁰) au produs rezultate valoroase cu privire la fenomenul justiției și principiile sale fundamentale, orientate național. O atenție deosebită asupra nivelurilor supranaționale de manifestare a justiției provine din sfera dreptului internațional, argumentându-se, de exemplu, că respectarea anumitor principii, precum independența ori imparțialitatea, influențează legitimitatea și credibilitatea instanțelor internaționale (Daniela Cardamome²¹, Eyal Benvenisti și George W. Downs etc.²²). Dincolo de particularitățile naționale cu privire la principii ale justiției, în demersul de identificare a acelor principii minimale, comune, generale, cu caracter definitoriu pentru un sistem de justiție, o sistematizare a acestora apare ca necesară.

Analiza literaturii de specialitate relevă, în linii mari, faptul că, deși există o multitudine de studii de specialitate, deosebit de valoroase, reflectând toate aceste concepte, lipsește o perspectivă integratoare, care să stabilească raporturile dintre aceste concepte și să le reflecte relevanța trans-disciplinară. În contextul în care au devenit deosebit de importante, și în societățile naționale, și în cea globală, standardele de asigurare a îndeplinirii dreptății, precum și

¹⁵ NEGRU, Andrei. Valorificări teoretice și perspective praxiologice ale fenomenului justiției consolidate. In: *Legea și viața* [online]. 2012, nr. 11, pp. 52-58 [citat 02.09.2024]. ISSN 1810-3081. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Valorificari%20teoretice%20si%20perspective%20praxiologice%20ale%20fenomenului%20justitiei%20consolidate.pdf

¹⁶ ARAMĂ, Elena. Reflecții privind sistemul și ordinea juridică. In: *Revista Națională de Drept* [online]. 2009, vol. 109, nr. 10-12, pp. 3-4 [citat 01.09.2019]. ISSN 1811-0770. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/9965.

¹⁷ POPA, Nicolae, EREMIA, Mihail-Constantin, CRISTEA, Simona. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2005, 296 p. ISBN 973-655-738-3.

¹⁸ BRICIU, Traian Cornel, DINU, Claudiu Constantin, POP, Paul. *Instituții judiciare*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2016. 600 p. ISBN 978-606-18-0617-1.

¹⁹ LEȘ, Ioan, GHIȚĂ, Daniel. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2019. 640 p. ISBN 978-606-18-0831-1.

²⁰ CIOBANU, Rodica, ARAMĂ, Elena. Fundamentele guvernării și drepturilor omului în contextul social-juridic actual al Republicii Moldova (în loc de Introducere). In: *Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova: conf. șt., 1 mai 2021*, Chișinău [online]. Chișinău: Tipografia Artpoligraf SRL, 2021, pp. 4-13, pp. 4-5 [citat 23.04.2025]. ISBN 978-9975-3498-3-3. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-13_6.pdf.

²¹ CARDAMOME, Daniela. Independence of International Courts. In: Paulo Pinto de ALBUQUERQUE, Krzysztof WOJTYCZEK, eds. *Judicial Power in a Globalized World* [online]. eBook: Springer Nature, 2019. 685 p., pp. 91-104, p. 92 [citat 01.09.2021]. ISBN 978-3-030-20744-1. Disponibil: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-20744-1_6.

²² BENVENISTI, Eyal, DOWNS, George W. Prospects for the Increased Independence of International Tribunals. In: *German Law Journal* [online]. 2011, vol. 12, nr. 5, pp. 1057–1082, p. 1057 [citat 01.09.2021]. Disponibil: <https://doi.org/10.1017/S2071832200017223>.

modalitatea în care indivizii percep sau se regăsesc sau au încredere în ceea ce se numește „justiție”, este cu precădere necesară o sistematizare a principiilor justiției, care să integreze adecvat problematica dreptății procedurale, să tindă spre legitimarea instituțiilor de justiție și să fie orientată spre interesul, drepturile și bunăstarea tuturor indivizilor, „cetățeni ai lumii”.

Într-o a doua etapă, capitolul urmărește cadrul reglementărilor internaționale, regionale și naționale care sunt esențiale în considerarea elementelor fundamentale ale justiției ca sistem la nivel axiologic. Parțial, acestea sunt subsumate discursului cu privire la drepturile omului, în special prin consacrarea unor standarde ale justiției, precum accesul la justiție, egalitatea în fața legii, prezumția de nevinovăție ori independența justiției, în conținutul declarațiilor, pactelor și convențiilor de referință. La nivel internațional, deși acestea beneficiază de o largă generalitate și uneori de generalitate, încă este discutabilă forța lor juridică efectivă. La nivel regional, există o mai mare eficacitate a prevederilor din acest câmp, precum și o accentuare a raportului dintre elemente fundamentale ale justiției și cerințele preeminenței dreptului (conturate, spre exemplu, în *Rule of Law Checklist* [Listă de criterii ale statului de drept])²³, reflectate și la nivel jurisprudențial, ori însoțite de mecanisme de prevenire și de sancționare.

De asemenea, valori și principii ale sistemului de justiție fac obiectul formulării, la nivel internațional, a unor garanții și standarde de sine stătătoare. Unele dintre acestea, precum independența sau imparțialitatea, se regăsesc în actele de înființare și de funcționare a instanțelor internaționale și, au, prin urmare, forță juridică în măsura ratificării lor de către state sau stabilirii competenței instanțelor respective prin alte mijloace. Mai mult, au fost formulate diverse standarde cu referire la principii ale justiției în cadrul mecanismelor Organizației Națiunilor Unite, precum *Basic Principles on the Independence of the Judiciary* [Principii fundamentale ale independenței justiției]²⁴ sau *The Bangalore Principles of Judicial Conduct* [Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară]²⁵, ori de asociații și grupuri profesionale specializate, precum *Mount Scopus International Standards of Judicial Independence* [Standardele Internaționale de Independență a Justiției de la Mt. Scopus]²⁶. La nivel regional-european, se remarcă și interesul pentru o mai bună funcționare a instituțiilor menite să apere anumite

²³ Rule of Law Checklist [online]. Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept, Veneția, 11-12 martie 2016 [citat 01.09.2019]. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e).

²⁴ Basic Principles on the Independence of the Judiciary [online]. United Nations, Milan, 6 septembrie 1985 [citat 01.09.2019]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>.

²⁵ The Bangalore Principles of Judicial Conduct [online]. United Nations, The Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, 2001, revizuit 2002 [citat 01.09.2019]. Disponibil: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.

²⁶ Mount Scopus International Standards of Judicial Independence [online]. International Association of Judicial Independence and World Peace, 2008, versiune consolidată 2022 [citat 24.04.2025]. Disponibil: <https://www.jiwp.org/mt-scopus-standards>.

principii, precum independența în cazul consiliilor judiciare, pornind de la însăși garantarea independenței acestor instituții în sine²⁷. Toate aceste documente reflectă tendința de generalizare și uniformizare cu privire la anumite principii, precum și pe cea de lărgire a sferei participanților la viața juridică globală, însă sunt lipsite de forță juridică, modalitatea efectivă de gestionare a principiilor justiției rămânând în competența și puterea statelor.

Se remarcă, din acest punct de vedere, importanța acordată normativ la nivel internațional și regional anumitor caracteristici esențiale ale justiției, uneori reflectată și în mecanisme pentru asigurarea respectării lor, nu neapărat, însă, și eficace din punct de vedere juridic. Mai mult, cadrul normativ existent vizează chestiuni particulare, precum independența, conduita judiciară, etica judiciară, administrarea instanțelor, lipsind, însă, o viziune de ansamblu, generală și integratoare, asupra elementelor fundamentale ale unui sistem de justiție, a principiilor ce definesc înfăptuirea justiției. În acest context, se relevă cu atât mai mult importanța formulării unui cadru științific corespunzător în analiza posibilității modificării cadrului normativ și instituțional internațional, regional și național spre o mai mare uniformizare și respectare a principiilor justiției, aplicabile la toate nivelurile înfăptuirii acesteia, astfel încât toți indivizii lumii să beneficieze de standarde rezonabile ale înfăptuirii justiției.

Capitolul 2, intitulat *Constanțe și particularități în abordarea paradigmei cosmopolitismului contemporan*, analizează reperele teoretice fundamentale în cadrul cărora vor fi studiate ulterior principiile și valorile sistemului de justiție, respectiv cosmopolitismul, dreptatea procedurală și legitimitatea în contextul ordinii politico-juridice globale.

În linii mari, paradigma cosmopolitismului plasează în centrul preocupărilor individul, în postura de „cetățean al lumii”, dincolo de afilierea sa națională. De la ideea de „afiliere non-națională”, ori actul individului de a se declara „cetățean al lumii”, la preocuparea pentru străini și *ius gentium*, un fel de drept comun al ansamblului popoarelor (și punct esențial de reper în crearea și dezvoltarea dreptului internațional), cosmopolitismul a fost ulterior influențat, precum și consolidat de consacrarea drepturilor omului. Mai mult, el a subsumat, din punct de vedere politic, idealul moral al unei comunități umane universale, angrenând inclusiv proiecte de ordin politico-juridic internațional ori un „drept cosmopolit”, în care oamenii și statele sunt considerați ca „cetățeni ai unui stat omenesc universal (*ius cosmopoliticum*)”²⁸. Așadar, dezvoltarea cosmopolitismului s-a realizat inclusiv înspre cadre de natură juridică și politică,

²⁷ Avizul nr. 24 (2021): Evoluția consiliilor judiciare și rolul acestora în cadrul sistemelor judiciare independente și imparțiale [online]. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni, Consiliul Europei, 2021 [cit. 26.04.2025]. Disponibil: <https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-romanian/1680a5e7ca>.

²⁸ KANT, Immanuel. *Spre pacea eternă* [1795]. Ediția a II-a. Trad., studiu introd. etc. Rodica CROITORU. București: Editura All, 2008. 208 p., p. 71. ISBN 978-973-571-624-0.

dincolo de idealuri etice sau viziuni asupra dreptății la nivel non- și supra-național. În perioada contemporană, cosmopolitismul susține adaptarea sau formularea unei teorii a dreptății la nivel global, depășind, așadar, paradigma internațională, inter-statală, în favoarea unui accent crescut asupra indivizilor ca unitate esențială de interes moral.

Tipologiile cosmopolitismului sunt variate, identificându-se, ca direcții de preocupare, un cosmopolitism moral și unul politic, instituțional ori juridic. În prima categorie sunt incluse cosmopolitismul etic, monist, și cel al dreptății sociale, ce pun în discuție standarde sau criterii morale de factură cosmopolitistă pentru evaluarea agenților morali umani, a conduitei lor, a instituțiilor sociale etc. În sfera cosmopolitismului juridic, instituțional ori politic se discută, spre exemplu, de ordinea politico-juridică globală și de aranjamente specifice care duc la îndeplinirea unor idealuri cosmopolitiste precum protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale tuturor. În ordinea globală cosmopolitistă, toate persoanele au drepturi și obligații echivalente, cu alte cuvinte, sunt cetățeni ai unei republici universale²⁹. Elemente centrale în orice poziție subsumată cosmopolitismului sunt reprezentate, așadar, de valoarea morală egală a tuturor indivizilor și afilierea indivizilor (și) la o comunitate universală, a întregii lumii, și, în acest context, se identifică responsabilități globale, precum respectarea drepturilor fundamentale ale tuturor.

Integrarea acestor idei fundamentale a avut și are loc în mod susținut și în câmpul juridic, relevându-se atât o extindere a sferei teoretice a cosmopolitismului în câmpul juridic, precum și o reconfigurare continuă a câmpului juridic într-o manieră subsumată cosmopolitismului. Acestea se observă, printre altele, în preocuparea pentru statutul și drepturile străinilor, în dezvoltarea dreptului internațional privat, în conceptul recent de „cosmopolitism judiciar”, care vizează aplicarea unor norme juridice străine (ale altor state ori ale instanțelor internaționale) în cadrul sistemelor constituționale contemporane, în aplicarea prioritară, stabilită constituțional, a normelor și tratatelor internaționale vizând drepturi ale omului, precum și în întreaga dezvoltare a dreptului internațional și ordinii instituționale globale.

Dintr-o altă abordare de referință din sfera preocupărilor cu privire la dreptate se remarcă noțiunea de dreptate procedurală (ce include, cel mai adesea, și dreptatea formală), privită ca distinctă de dreptatea materială și cea substanțială. Noțiunea de dreptate procedurală privește procedurile decizionale echitabile și imparțiale și caută să identifice acele elemente care fac ca o procedură să fie echitabilă, precum și să fie percepută ca fiind echitabilă.

În acest sens, se distinge între două abordări esențiale ale dreptății procedurale. În sens obiectiv, aceasta privește anumite standarde sau reguli obiective ce determină ca anumite decizii

²⁹ POGGE, Thomas W. Cosmopolitanism and Sovereignty. In: *Ethics* [online]. 1992, vol. 103, nr. 1, p. 49 [citat 01.09.2019]. ISSN 0014-1704, 1539-297X. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/2381495>.

să fie mai juste decât altele, interesând, propriu-zis, acuratețea procedurii în sine în scopul obținerii echității. În sens subiectiv, dreptatea procedurală vizează elementele care pot crea aparența echității procedurilor și capacitatea acestor proceduri de a avea un efect pozitiv asupra percepției echității celor implicați în cadrul lor³⁰. Aceste două maniere de evaluare a procedurilor sunt independente teoretic una de cealaltă, în contextul în care o procedură care este în mod obiectiv echitabilă poate fi percepută ca inequitabilă, în timp ce o procedură care este în mod obiectiv inequitabilă poate fi percepută ca echitabilă³¹. Sensul fundamental al acestei distincții este acela că, așa cum demonstrează cercetările întreprinse în domeniul psihologiei sociale, echitatea unui proces sau unei proceduri, inclusiv judiciare, reprezintă un concept distinct față de rezultatul obținut în cadrul acestuia, și, mai mult decât atât, ea influențează modul în care este perceput rezultatul procesului sau procedurii.

Relevanța acestui fapt este determinată de faptul că opiniile asupra dreptății procedurale ale celor implicați în proceduri judiciare conturează, mai departe, reacțiile indivizilor față de experiențele lor cu autoritățile juridice³², reflectate în acceptarea rezultatului obținut, fie și negativ, și conformarea voluntară la o decizie, chiar și defavorabilă. Dincolo de rezultatul obținut, așadar, este mai probabil ca indivizii să se supună deciziilor și judecăților unei autorități atunci când percep că această autoritate a adoptat decizia prin intermediul unui proces echitabil.

A fost studiată, în acest sens, și relația dintre percepțiile privind dreptatea procedurală și percepția legitimității acordată factorilor de decizie sau autorităților, legitimitatea fiind abordată atât prin intermediul conceptului de dreptate procedurală, cât și prin cel de „preeminență a dreptului” (*rule of law*)³³. Acesta din urmă oferă legitimitate prin aplicarea în mod egal a legii existente, „fixe”, asupra tuturor indivizilor, și, în unele opinii, prin exigența respectării drepturilor individuale. Astfel, dacă, în cea mai restrânsă și formală abordare a preeminenței dreptului, aceasta vizează exigența ca toată lumea, inclusiv statul sau oficialii săi, să se supună legii, în perioada contemporană sunt avute în vedere din ce în ce mai mult, în evaluarea preeminenței dreptului, și exigențe de natură substanțială, precum protecția drepturilor

³⁰ LIND, E. Allan, TYLER, Tom R. *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, 1988. 267 p., pp. 3-4. ISBN 978-1-4899-2117-8, 978-1-4899-2115-4. Disponibil: DOI 10.1007/978-1-4899-2115-4.

³¹ VIDMAR, Neil. The Origins and Consequences of Procedural Fairness. In: *Law and Social Inquiry* [online]. 1990, nr. 15, pp. 877-892, p. 879 [citat 01.09.2020]. ISSN 1747-4469, 0897-6546. Disponibil: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/127/.

³² TYLER, Tom R. Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. In: *Crime and Justice* [online]. 2003, vol. 30, p. 283, p. 286 [citat 01.09.2020]. ISSN 2153-0416, 0192-3234. Disponibil: <https://doi.org/10.1086/652233>.

³³ HOLLANDER-BLUMOFF, Rebecca, TYLER, Tom R. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. In: *Journal of Dispute Resolution* [online]. 2011, nr. 1, pp. 1-19, pp. 9-10 [citat 01.09.2020]. ISSN 1052-2859. Disponibil: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/4992/.

fundamentale. Elemente din sfera preeminenței dreptului, precum imparțialitatea ori aplicarea egală a legii, contribuie inclusiv la modul în care se produc determinări subiective asupra a ce comportamente sunt echitabile, spre exemplu în determinarea încrederii în factorul de decizie. În ceea ce privește dreptatea procedurală în sensul ei subiectiv, aceasta promovează legitimitatea prin faptul că asigură indivizilor un factor de decizie neutru și de încredere, le permite să aibă o voce, și îi tratează cu bunăvoință și respect³⁴. Relevanța acestui fapt este aceea că, dacă indivizii nu percep procedurile ca fiind echitabile, legitimitatea, inclusiv a instituției de justiție ori a judecătorului care face aplicarea unei norme, nu va fi obținută, ceea ce afectează negativ conformarea voluntară la decizia adoptată.

Problema legitimității este cu atât mai semnificativă în contextul societății internaționale contemporane și instituțiilor de guvernare globală, ale căror decizii afectează inclusiv ordinea juridică și politicile interne ale statelor. De asemenea, în contextul în care aplicarea hotărârilor și acordurilor internaționale depind de conformarea voluntară sau de asistența statelor, s-a arătat că acest comportament al statelor de a se conforma (sau nu) la regulile și deciziile internaționale este determinat de legitimitatea regulilor și a proceselor prin care acestea sunt construite³⁵. Surse „tradiționale” de legitimitate pentru instituțiile internaționale sunt reprezentate de consimțământul statelor și dreptatea procedurală, iar, recent, se discută și de evaluarea legitimității din perspectiva îndeplinirii, de către instituțiile și instanțele internaționale, a scopurilor pentru care au fost concepute, care a dobândit foarte puternice accente de natură substanțială, precum respectarea drepturilor omului.

Evaluarea legitimității instituțiilor are implicații practice distincte și serioase, precum faptul că, dacă o instituție este legitimă, această legitimitate ar trebui să contureze și caracterul răspunsului față de revendicările ei. Mai mult, este important și ca aceste instituții să fie percepute ca legitime³⁶, în lipsa unor mecanisme coercitive ferme, ceea ce, de asemenea, poate determina conformarea voluntară a celorlalți actori internaționali.

Deși există numeroase aspecte ce pot fi îmbunătățite legislativ pentru sporirea cooperării și unității între membrii lor, rămâne esențială legitimarea pe care statele membre o conferă ele însele acestor sisteme prin conformarea lor voluntară, prin prisma obiectivelor comune asumate. Între aceste obiective și valori comune, respectarea drepturilor omului și a criteriilor

³⁴ Ibidem, pp. 9-10.

³⁵ FRANCK, Thomas M. *The Power of Legitimacy Among Nations*. New York: Oxford University Press, 1990. 303 p., p. 16. ISBN 0-19-506178-0.

³⁶ BUCHANAN, Allen, KEOHANE, Robert O. The Legitimacy of Global Governance Institutions. In: *Ethics & International Affairs* [online]. 2006, vol. 20, nr. 4, pp. 405-437, p. 407 [citat 01.10.2020]. ISSN: 0892-6794, 1747-7093. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x>.

preeminenței dreptului se configurează ca esențiale, ambele contexte subsumând elemente din sfera valorilor și principiilor sistemelor de justiție.

Capitolul 3, intitulat *Sistemele de justiție și nivele de fundamentare a paradigmei cosmopolitismului*, caută să identifice, în contextul noilor poziții și roluri ale justiției în societatea globală contemporană, care sunt acele principii și valori ale justiției recunoscute ca fundamentale pentru un sistem de justiție, care sunt distincțiile esențiale între principii precum independența ori imparțialitatea și cum este abordată recunoașterea lor documente specializate.

Literatura de specialitate a căutat să identifice, prin contribuții elaborate și valoroase, principii fundamentale ale justiției, ale organizării și funcționării sistemului judiciar etc. În doctrina analizată, concentrată asupra nivelului național de înfăptuire a justiției, se utilizează cu precădere o abordare minuțioasă a acelor principii efectiv stabilite sau identificabile în constituții ori în legi naționale. Acestea nu disting, însă, cu claritate elemente fundamentale, definitorii, esențiale pentru reținerea unui act de justiție, și se observă că în doctrina aceluiași stat pot exista opinii destul de variate cu privire la prevederile ce pot pretinde statutul de principiu fundamental al justiției. Spre exemplu, dacă independența justiției apare ca principiu la majoritatea autorilor, alte elemente, precum folosirea limbii oficiale și a limbii materne în justiție, ori interzicerea instanțelor extraordinare, nu beneficiază de aceeași consacrare. La nivelul literaturii universale, în special de dată recentă, se identifică o tendință emergentă de a aborda cele mai importante caracteristici ale sistemelor de justiție, în sistematizări cu un grad mai mare de generalitate și aplicabilitate mai largă. O astfel de sistematizare de referință identifică drept valori fundamentale ale sistemelor de justiție echitatea procedurală, eficiența, încrederea publică în instanțe, accesul la justiție și independența³⁷.

Studiul doctrinei a relevat și utilizarea diversă și neclară a unor noțiuni precum eficiența și eficacitatea, independența și imparțialitatea, care au, însă, semnificații distincte, punându-se în discuție necesitatea de a fi considerate și principii distincte. În linii mari, eficiența pare a avea o semnificație cantitativă, și poate fi asociată ideii de „randament”, în vreme ce eficacitatea vizează obținerea propriu-zisă a rezultatului dorit, caracterul sau abilitatea justiției de a își atinge scopurile, de a înfăptui dreptatea. Deși este necesară studierea mai amplă a distincției dintre cele două și definirea clară a noțiunii de eficacitate, impactul său conceptual asupra evaluării sistemelor de justiție îi justifică poziția de principiu fundamental al justiției, distinct de eficiență.

³⁷ SHETREET, Shimon. Fundamental Values of the Justice System. In: *University of Cambridge Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series* [online]. 2011, Paper no. 20/2011, pp. 1-18, pp. 1-2 [cit. 01.09.2019]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1837486>.

De asemenea, independența și imparțialitatea desemnează concepte distincte, ce vizează factori diferiți de posibilă influență, și este necesară consacrarea lor ca principii distincte. Atât independența, cât și imparțialitatea pot fi analizate atât într-o componentă obiectivă, cât și într-o componentă subiectivă. În cadrul independenței este prevalentă cea obiectivă, ce vizează, în linii mari, desfășurarea activității judecătorilor într-un cadru instituțional adecvat care îi protejează de influențe și presiuni externe, descriind garanții funcționale și structurale împotriva intruziunii externe în administrarea justiției. În cadrul imparțialității, deși există și în acest caz notabile garanții formale, instituționale adecvate, este prevalentă componenta subiectivă, reflectând starea de spirit sau starea minții judecătorilor, atitudinea acestora propriu-zisă față de părți ori față de obiectul litigiului, aplicarea raționamentului fără manifestarea prejudecăților, a intereselor subiective pe care judecătorul le-ar putea avea prin prisma relației cu o parte etc., altfel spus, fără (sau cu cât mai puțin) subiectivism.

Așadar, pot fi conturate drept principii fundamentale ale oricărui sistem de justiție publică, în beneficiul oricărui individ, indiferent de locul nașterii, cetățenie sau lipsa ei, stat de reședință etc.: accesul la justiție, independența, imparțialitatea, dreptatea sau echitatea procedurală, eficiența, eficacitatea și încrederea publică.

Până în prezent, la nivel internațional au fost concepute și adoptate și sunt recunoscute o multitudine de instrumente având ca preocupare centrală problematica valorilor și principiilor sistemelor de justiție, ori problematici subsumate acestora. Cele mai multe și cele mai relevante vizează independența justiției, imparțialitatea justiției, conduita judiciară etc. O tendință de sistematizare și standardizare a principiilor justiției, care ține cont inclusiv de dezvoltările doctrinare cele mai recente, se remarcă inclusiv la nivel ideatic și normativ global, unde, în spiritul cosmopolitismului, o multitudine de actori participă la proiectarea în comun a acestor valori și standarde. Împreună, statele, asociațiile profesionale internaționale, specialiștii din domeniu, organizațiile internaționale guvernamentale contribuie la procesul determinării și clarificării conținutului principiilor justiției și, în același timp, al orientării conduitei legislatorilor naționali și internaționali.

Spre exemplu, *Basic Principles on the Independence of the Judiciary* [Principii fundamentale ale independenței justiției] sistematizează anumite principii fundamentale privitoare la corpul judiciar, și anume independența justiției, libertatea de expresie și asociere a membrilor corpului judiciar, calificarea, selecția și pregătirea acestora, condițiile de serviciu și mandat cu privire la judecători, secretul profesional și imunitatea, disciplina, suspendarea și

înlăturarea judecătorilor³⁸. *Bangalore Principles of Judicial Conduct* [Principiile de la Bangalore privind conduita judiciară]³⁹ prevede șase valori ale conduitei judiciare, și anume independența, imparțialitatea, integritatea, comportamentul adecvat, egalitatea, și competența și diligența, cu principii aferente și chestiuni privitoare la aplicarea acestora. Aceste valori și principii trebuie avute în vedere de state în asigurarea independenței justiției ori în reglementarea conduitei judiciare.

Existența (nu doar formală, ci și efectivă) a unei justiții independente și imparțiale la nivel național este una dintre condițiile fundamentale pe care statele trebuie să le respecte pentru participarea ca membri în cadrul comunității internaționale. În același timp, și la nivel internațional au fost înființate și funcționează diverse instituții au ca scop înfăptuirea justiției, parte din sistemul politico-juridic internațional. Acestea au subiecți de drept de diferite naturi juridice (state, organizații non-guvernamentale, indivizi etc.), competențe variate (uneori, chiar concurente), domenii diverse în care activează, o utilizare largă și impact nu doar asupra părților dintr-un conflict sau subiecților de drept direct afectați, ci și asupra politicilor interne ale statelor, legislațiilor naționale și sistemelor juridice naționale. Așa cum, la nivel național, respectarea principiilor și valorilor justiției trebuie să fie prioritară față de interesele guvernelor și ale membrilor aparatului de stat, în mod similar, la nivel internațional, este necesar ca respectarea acelorași valori să constituie o prioritate, cel puțin în ceea ce privește instanțele permanente, precum Curtea Internațională de Justiție ori Curtea Penală Internațională.

O serie de pași în această direcție au fost deja efectuați, prin diversele prevederi statutare cu rol de garanții ale independenței și imparțialității. Însă, dincolo de existența unor garanții formale, este imperativ ca tribunalele și curțile internaționale să se bucure și de independență de facto, efectivă, ceea ce, atât la nivel național, cât și la nivel internațional, înseamnă în primul rând eliminarea ori reducerea până la irelevanță a rolului și influenței elementului politic. Este imperativ ca statele să își modifice propria abordare a acestor instituții ca surse de îndeplinire a unor interese particulare și să accepte, în schimb, înfăptuirea justiției în esența sa, care nu poate fi decât independentă. Ca și în cazul sistemelor de justiție naționale, legitimitatea instanțelor internaționale se bazează în mare măsură pe independența lor⁴⁰, și atât legitimitatea, cât și

³⁸ Basic Principles on the Independence of the Judiciary [online]. United Nations, Milan, 6 septembrie 1985, preambul [citat 01.09.2019]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>.

³⁹ The Bangalore Principles of Judicial Conduct [online]. United Nations, the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, 2001, revizuit 2002 [citat 01.09.2019]. Disponibil: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.

⁴⁰ CARDAMOME, Daniela. Independence of International Courts. In: Paulo Pinto de ALBUQUERQUE, Krzysztof WOJTYCZEK, eds. *Judicial Power in a Globalized World* [online]. eBook: Springer Nature, 2019. 685

credibilitatea instanțelor internaționale vor fi asociate în mod esențial cu gradul în care acestea vor fi percepute ca fiind independente⁴¹. Întrepătrunderea crescută dintre politică și drept, precum și fragilitatea instituțiilor, par să solicite o aplicare încă mai stringentă a principiilor independenței și imparțialității la nivel internațional decât la nivel național⁴².

Așadar, o abordare bazată pe valori și pe principii generale este esențială pentru asigurarea simetriei condițiilor solicitate pentru participarea în cadrul comunității internaționale, pentru obținerea și menținerea încrederii publice din partea celorlalte state, a indivizilor, a organizațiilor internaționale etc., și, până la urmă, a credibilității și legitimității justiției internaționale în ansamblu, care are efecte semnificative asupra nivelului național, atât prin deciziile adoptate, cât și prin influența produsă și modelul pe care îl reprezintă.

Capitolul 4, intitulat *Praxiologia paradigmei cosmopolitismului prin valorificarea principiilor fundamentale ale justiției la nivelul instanțelor internaționale*, pornește de la modificarea scopurilor și rolurilor instanțelor internaționale și deficiențelor constatate la nivelul funcționării lor, context în care s-au accentuat și provocările la adresa legitimității acestora, și propune o operaționalizare a principiilor fundamentale ale justiției drept criteriu distinct în evaluarea legitimității acestora.

Dacă instanțele internaționale au fost concepute în spiritul asigurării păcii, al dezideratului unei ordini politico-juridice a cărei respectare să poată fi asigurată prin mecanisme de justiție, reducându-se, astfel, conflictele internaționale, în timp, funcțiile, scopurile și rolurile lor s-au modificat considerabil. Ele asigură nu doar soluționarea pașnică a diferendelor internaționale, ci creează drept, stabilizează așteptările normative, conturează și promovează anumite regimuri normative, influențează ordinele de drept naționale etc., ceea ce indică și un rol aparte al acestora în guvernarea globală contemporană.

Utilizarea instanțelor internaționale, deși largă, întâmpină, însă, și dificultăți semnificative de ordin sistemic, precum distribuția geografică neuniformă (nici una din aceste instanțe nu are jurisdicție care să se extindă, efectiv, asupra tuturor statelor), utilizarea neuniformă (anumite state le folosesc cu o frecvență mult mai ridicată decât altele), precum și acoperirea tematică neuniformă (anumite domenii au fost judiciarizate mai mult decât altele, și

p., pp. 91-104, p. 92 [citat 01.09.2021]. ISBN 978-3-030-20744-1. Disponibil: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-20744-1_6.

⁴¹ BENVENISTI, Eyal, DOWNS, George W. Prospects for the Increased Independence of International Tribunals. In: *German Law Journal* [online]. 2011, vol. 12, nr. 5, pp. 1057–1082, p. 1057 [citat 01.09.2021]. Disponibil: <https://doi.org/10.1017/S2071832200017223>.

⁴² CRAWFORD, James, MCINTYRE, Joe. The Independence and Impartiality of the 'International Judiciary'. In: Shimon SHETREET, Christopher FORSYTH, eds. *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 639 p., pp. 187–214, p. 191, pp. 205-206. ISBN 978-90-04-18833-4.

multe aspecte ale dreptului și relațiilor internaționale au rămas în afara acestor instanțe)⁴³. O altă problematică ce afectează în mod fundamental funcționarea potențial globală a instanțelor internaționale este reprezentată de consimțământul statelor, respectiv lipsa acestuia cu privire la participarea în mecanismele internaționale de justiție (un impediment, de altfel, practic, efectiv). În acest sens, consimțământul statelor reprezintă și un element esențial în analiza tradițională a legitimității instituțiilor (inclusiv de justiție) internaționale.

De asemenea, sunt identificate deficiențe ce țin de sfera dreptății procedurale, care, la rândul său, corespunde unei abordări tradiționale a legitimității instanțelor internaționale. Dreptatea procedurală este asociată, pe de o parte, cu principiul *audi alteram partem*, abordare limitată, însă, asupra părților dintr-un anumit litigiu, nu și cu privire la terți interesați sau potențial afectați de dincolo de sala de judecată⁴⁴. De asemenea, sunt subsumate noțiunii de proces echitabil chestiuni ce se referă la persoana și comportamentul judecătorilor, precum independența ori imparțialitatea. Mai mult, se remarcă o componentă instituțională a dreptății procedurale, ce ține de normele și procedurile aferente prevăzute în actele ce guvernează astfel de instituții, precum și de comportamentul (în sensul de practică) a instituției în sine. Au fost adoptate inclusiv coduri de etică la nivelul instanțelor internaționale, însă nici acestea nu sunt lipsite de probleme. Și modul în care se realizează selecția cauzelor la nivelul instanțelor a fost analizată prin prisma echității procedurale, situații în care s-a remarcat parțialitatea instanțelor fiind considerate drept neajunsuri procedurale. Indiferent cum sunt ele clasificate, acestea au atras cu siguranță critici din sfera legitimității, inclusiv în sensul subiectiv, al percepției lipsei de legitimitate, și au produs efecte concrete, în sensul intenției de retragere și chiar retragerii unor state de la mecanismele de justiție în cauză. Legitimitatea percepută a unei instanțe internaționale este însoțită, așadar, de riscuri reale de a pierde state-părți.

În același timp și în strânsă legătură cu creșterea rolului lor, dar și cu constatarea unor astfel de disfuncționalități, au crescut și provocările la adresa legitimității instanțelor internaționale⁴⁵. Dacă preocupărilor cu privire la legitimitate nu li se acordă atenția cuvenită, nu sunt înțelese și nu primesc răspuns, atât instanțele, cât și dreptul pe care ele îl aplică, îl interpretează ori îl creează sunt supuse unor riscuri considerabile. În special în contextul lipsei unor mecanisme coercitive puternice care să asigure respectarea hotărârilor judecătorești

⁴³ ROMANO, Cesare P. R. The Shadow Zones of International Judicialization. In: Cesare P. R. ROMANO, Karen J. ALTER, Yuval SHANY, eds. *The Oxford Handbook of International Adjudication* [online]. Oxford: Oxford University Press, 2014. 975 p., pp. 90-110, p. 90, pp. 103-104 [cit. 01.09.2022]. ISBN 978-0-19-966068-1. Disponibil: <https://doi.org/10.1093/law/9780199660681.001.0001>.

⁴⁴ GROSSMAN, Nienke. The Normative Legitimacy of International Courts. In: *Temple Law Review* [online]. 2013, vol. 86, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, pp. 61-106, p. 62-68 [cit. 01.10.2020]. ISSN 0899-8086. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304.

⁴⁵ Ibidem, p. 63.

internaționale, problematica legitimității acestora devine esențială, ea putând determina conformarea voluntară a statelor la hotărârile pronunțate, în timp ce lipsa ei îndepărtează statele de mecanismele de justiție internațională.

Dezvoltări semnificative și reconfigurări ale modului în care este abordată legitimitatea instanțelor internaționale, particularizată prin raportare la specificul instituțional și rolul acestora, au fost dezvoltate recent prin apelul la teoria democratică. Această poziție teoretică presupune înțelegerea practicii judiciare internaționale ca exercitare a autorității publice și arată că, în calitate de actori autonomi care exercită autoritate publică, acțiunile justiției internaționale necesită un mod autentic de justificare care să respecte principiile de bază ale teoriei democratice. Punctul de plecare al acestor justificări democratice este reprezentat de indivizi, considerându-se că ideea cetățeniei transnaționale și chiar cosmopolitistă ar trebui să ghideze, în continuare, justificarea democratică a autorității publice a instanțelor internaționale⁴⁶.

În aceeași linie, sunt formulate diverse propuneri pentru reconfigurarea echității procedurale în sensul includerii entităților ale căror drepturi și obligații sunt judecate în fața instanțelor⁴⁷. De asemenea, legitimitatea instanțelor internaționale este analizată și prin prisma îndeplinirii, de către acestea, a scopurilor pentru care au fost concepute, perspectivă care a dobândit accente substanțiale din ce în ce mai mari, urmărindu-se ca aceste instanțe să producă rezultate adecvate din punct de vedere moral.

Se observă, prin raportare la analizele asupra legitimității instanțelor internaționale, că nici una din aceste perspective, singură, nu este suficientă pentru justificarea legitimității instanțelor internaționale, nici din cele tradiționale, nici din cele mai recente. De asemenea, ele par a nu surprinde în mod concludiv particularitatea esențială a unei instanțe de judecată, și anume aceea de a administra dreptatea, ceea ce presupune și îndeplinirea unor standarde specifice, care depășesc (fără a exclude) sfera dreptății procedurale. Mai mult, disfuncționalitățile identificate și criticile formulate la adresa instanțelor internaționale au condus la o abordare extensivă a problematicii legitimității instanțelor internaționale, și se remarcă faptul că toate aceste disfuncționalități și elemente de critică, mai generale sau mai particulare, vizează, în mod esențial, principiile fundamentale ale justiției, respectiv accesul la justiție, independența, imparțialitatea, dreptatea procedurală, eficiența, eficacitatea și încrederea publică în instanțe.

⁴⁶ BOGDANDY, Armin von, VENZKE, Ingo. In Whose Name? An Investigation of International Courts' Public Authority and Its Democratic Justification. In: *The European Journal of International Law* [online]. 2012, vol. 23, nr. 1, pp. 7-41, pp. 7-8, p. 41 [citat 9.12.2023]. ISSN 0938-5428, EISSN 1464-3596. Disponibil: <https://doi.org/10.1093/ejil/chr106>.

⁴⁷ GROSSMAN, Nienke. The Normative Legitimacy of International Courts. In: *Temple Law Review* [online]. 2013, vol. 86, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, pp. 61-106 [citat 01.10.2020]. ISSN 0899-8086. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304.

Astfel, se propune o „cheie” de analiză a legitimității unei instanțe prin intermediul modului în care această instanță, ca organism menit să înfăptuiască justiția, așadar esențialmente diferit de alte mecanisme, predominant politice, respectă principiile fundamentale ale justiției. O asemenea abordare, pe de o parte, include toate perspectivele de studiu deja formulate – consimțământul, jurisdicția și participarea se configurează ca problematici ce țin de acces, dreptatea procedurală reprezintă un principiu distinct, componenta substanțială poate fi subsumată eficacității, iar sensul sociologic al legitimității este integrat prin principiul încrederii publice. Pe de altă parte, o atare reconceptualizare a legitimității instanțelor internaționale accentuează particularitatea fundamentală a justiției, și anume înfăptuirea dreptății, pornind de la înseși principiile pe care aceasta se întemeiază.

În acest sens, principiul fundamental al accesului la justiție subsumează problematica participării la actul de justiție, precum și pe cea a jurisdicției instanțelor internaționale, fiind dezirabilă reducerea în continuare a dependenței de consimțământul statelor în atragerea competenței instanțelor internaționale și, prin aceasta, sporindu-se accesul la justiția internațională. De asemenea, este încurajată participarea și intervenția mai amplă a mai multor actori internaționali la procedurile judiciare, inclusiv a indivizilor, și inclusiv în fața unei instanțe specializate în drepturile și libertățile acestora, înființată la nivel global. Dreptatea procedurală, incluzând tratamentul egal și corect al părților și posibilitatea de a-și prezenta argumentele, trebuie asigurată și la nivel internațional, și trebuie manifestată și față de entități interesate care nu sunt părți. Transparentizarea proceselor internaționale este, de asemenea, dezirabilă. Independența trebuie asigurată atât la nivel instituțional, cât și la nivelul personal, al judecătorilor care participă la ordinea juridică internațională. Reducerea dependenței de statele de origine și influența politică a acestora este fundamentală, și din punct de vedere al garanțiilor formale, dar și de facto. Imparțialitatea trebuie „educată” și promovată, la rândul ei, și la nivel instituțional, și la nivel personal, riscurile sale în de-legitimarea instanțelor fiind palpabile. Eficiența și eficacitatea trebuie atent puse în balanță cu celelalte principii, iar implementarea sau asigurarea coercitivă a respectării hotărârilor pronunțate de instanțele internaționale este de așteptat să pună mai puține probleme odată cu creșterea legitimității instituțiilor. Eficacitatea, în plus, trebuie urmărită prin regimurile normative susținute și valențele de ordin substanțial ale deciziilor adoptate. Consolidarea încrederii publice în instanțele internaționale are potențialul real de a spori participarea la mecanismele de justiție și conformarea voluntară la hotărârile pronunțate.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul tezei a fost reprezentat de cercetarea caracterului complex al principiilor sistemului de justiție în cheia paradigmei cosmopolitismului, în vederea exemplificării oportunității consacării unor principii unitare ale sistemelor de justiție contemporane. Analiza desfășurată a confirmat ipoteza de cercetare și a condus la soluționarea problemei de cercetare identificată, și anume evaluarea posibilității sistematizării și recunoașterii unitare a principiilor fundamentale ale sistemului de justiție în spațiul juridic internațional prin analiza acestor principii în contextul paradigmei cosmopolitismului contemporan, determinând atât reflectarea protejării drepturilor indivizilor ca reper de interes global, cât și o mai mare legitimitate a instituțiilor internaționale de justiție. Rezultatele științifice care au contribuit la soluționarea problemei științifice sunt următoarele:

1. Examinarea problematicii justiției și principiilor sistemelor de justiție prin raportarea la tipologiile contemporane ale dreptății, într-o cheie interdisciplinară, integrând și potențând abordările din alte domenii de studiu (filosofie, teorie politică, psihologie etc.), sprijină consolidarea unor noțiuni esențiale din sfera teoriei generale a dreptului (justiție, principii ale justiției, preeminența dreptului) înspre stabilizarea elementelor generale, comune și esențiale ce configurează, în sine, orice sistem de administrare a dreptății.

2. Cosmopolitismul se configurează ca o paradigmă de reflectare a valorii morale egale a tuturor „cetățenilor lumii”, afiliați unei comunități universale, în care respectarea intereselor, drepturilor și libertăților lor este fundamentală. Această paradigmă manifestă o intercondiționare cu câmpul juridic, în sensul în care câmpul juridic se reconfigurează continuu într-o manieră ce poate fi subsumată idealurilor cosmopolitiste, iar sfera teoretică a cosmopolitismului s-a extins amplu prin raportare la câmpul juridic.

3. Câmpul dreptății procedurale vizează caracterul echitabil al procedurilor de adoptare a deciziilor. În sens obiectiv, sunt vizate standarde ce fac ca o procedură să fie echitabilă, și, în sens subiectiv, se analizează percepția indivizilor asupra echității procedurilor. Ambele abordări determină legitimarea autorității decizionale, facilitând și respectarea voluntară a hotărârilor, și se pot contura în principii fundamentale ale justiției. Introduse în documente internaționale, constituții, coduri de procedură, ele ar da efect anumitor exigențe ale preeminenței dreptului, eficienței justiției și eficacității dreptului.

4. Ordinea politico-juridică internațională ori globală, ca manifestare a cosmopolitismului, este caracterizată inclusiv de absența unor mecanisme puternice de constrângere, ceea ce face ca

respectarea și conformarea voluntară la normele și deciziile adoptate să depindă, într-o măsură semnificativă, de aprecierea legitimității lor. În evaluarea existenței și gradului de legitimitate ale acestor instituții se observă atât elemente ce pot fi subsumate unor principii esențiale ale înlăptuirii justiției din punct de vedere obiectiv, instituțional-sistemic, dar și elemente ce țin de dreptatea procedurală în sens subiectiv.

5. Orice individ, indiferent de locul nașterii, cetățenie sau lipsa ei, stat de reședință etc., ar trebui să se poată bucura de un sistem de justiție publică ce este caracterizat cel puțin de: acces la justiție; independență, imparțialitate; dreptate procedurală; eficiență; eficacitate; încredere publică. Independența și imparțialitatea reprezintă principii distincte, ce vizează factori de influență diferiți, și delimitări pot fi trasate și între eficiență și eficacitate. Consacrarea și aplicarea acestor principii sunt necesare pornind de la nivel internațional ori global, pentru a le reflecta importanța și pentru a crește gradul de protecție a tuturor indivizilor, și trebuie să aibă continuitate, pentru asigurarea eficienței lor, la nivel regional și național.

6. Dacă existența unei justiții care să respecte anumite criterii este una dintre condițiile fundamentale pe care statele trebuie să le respecte pentru participarea ca membri în cadrul comunității internaționale, cel puțin aceleași standarde, de acces, independență, imparțialitate, dreptate procedurală, eficiență, eficacitate și încredere publică trebuie întrunite și la nivelul justiției internaționale. Abordarea bazată pe respectarea adecvată a principilor este esențială pentru asigurarea simetriei condițiilor solicitate pentru participarea în cadrul comunității internaționale, pentru obținerea și menținerea încrederii publice din partea celorlalte state, a indivizilor, a organizațiilor internaționale etc., și, până la urmă, a credibilității și legitimității justiției internaționale în ansamblu.

7. Analiza disfuncționalităților remarcate la nivelul instituțiilor de justiție internațională, ce au și potențialul de a le afecta negativ legitimitatea, indică faptul că ele pot fi privite ca vizând, în mod esențial, principiile fundamentale ale justiției. În scopul unei ordini politico-juridice globale reale, respectarea principiilor fundamentale ale justiției poate fi conturată ca un criteriu distinct de evaluare a legitimității instanțelor internaționale.

8. Justiția în paradigma cosmopolitismului este o justiție ce tinde spre asigurarea drepturilor, intereselor și bunăstării tuturor „cetățenilor lumii” în relația lor cu justiția prin sisteme, instituții și acte de justiție ce se fundamentează pe principiile accesului, independenței, imparțialității, dreptății procedurale, eficienței, eficacității și încrederii publice în instanțe, consacrate normativ și aplicate la toate nivelurile de manifestare, de la nivelul global la nivelul justiției naționale, astfel încât fiecare individ să beneficieze de o administrare adecvată a dreptății.

În contextul celor investigate și argumentate în teză, cu titlu de recomandări, se pot avea în vedere următoarele:

1. Se propune sistematizarea minimală a principiilor fundamentale ale justiției și consacrarea sa legislativă globală, regională și națională unitară. Se recomandă, *de lege ferenda*, adoptarea unui text legislativ de tipul: „Justiția se întemeiază pe principiile accesului, echității procedurale, independenței, imparțialității, eficienței, eficacității și încrederii publice”, la nivel internațional, regional și național.

2. Se recomandă utilizarea și valorificarea principiilor fundamentale ale sistemelor de justiție în clarificarea, consolidarea și aducerea la îndeplinire a standardelor de asigurare a preeminenței dreptului.

3. Este recomandată introducerea în codurile de procedură și asigurarea respectării principiului dreptății ori echității procedurale.

4. Este necesară acordarea unei atenții sporite terminologiei utilizate în doctrină și în legislație cu privire noțiuni precum independență/imparțialitate, eficiență/eficacitate. Se recomandă, de asemenea, ca direcție viitoare de studiu, efectuarea unei cercetări complexe cu privire la noțiunea de „eficacitate” a justiției, inclusiv în raportul său cu noțiunea, cerința și principiul de „eficiență”.

5. Se recomandă, ca direcție de cercetare, studierea adecvată, în Republica Moldova și România, a standardelor de dreptate procedurală în sens subiectiv, urmărindu-se consolidarea încrederii publice în sistemul de justiție și a eficacității justiției.

6. Este recomandat ca principiile fundamentale ale justiției să fie recunoscute drept criterii de evaluare a legitimității instituțiilor de justiție, internaționale și naționale, inclusiv pentru facilitarea respectării lor la nivel aplicativ.

7. La procesul de sistematizare și consacrare normativă a principiilor fundamentale ale sistemului de justiție se recomandă participarea a cât mai mulți și semnificativi actori internaționali și naționali, în spiritul democratizării proceselor decizionale. Un model adecvat de participare poate constitui și o direcție viitoare de cercetare.

8. Este dezirabilă asigurarea unor modalități adecvate de participare directă a indivizilor și altor entități în cadrul mecanismelor de justiție internațională, spre exemplu, prin identificarea unor modalități de selecție a judecătorilor internaționali cât mai puțin politizate, cum ar fi conceperea și înființarea unor organisme de selecție independente, compuse din specialiști, ori prin sporirea demersurilor teoretice și practice înspre înființarea unei instanțe internaționale permanente pentru drepturile omului (pe modelul Curții Europene a Drepturilor Omului, cu jurisdicție obligatorie).

BIBLIOGRAFIE

- ARAMĂ, Elena. Reflecții privind sistemul și ordinea juridică. In: *Revista Națională de Drept* [online]. 2009, vol. 109, nr. 10-12, pp. 3-4 [citat 01.09.2019]. ISSN 1811-0770. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/9965.
- Avizul nr. 24 (2021): Evoluția consiliilor judiciare și rolul acestora în cadrul sistemelor judiciare independente și imparțiale [online]. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni, Consiliul Europei, 2021 [citat 26.04.2025]. Disponibil: <https://rm.coe.int/opinion-no-24-2021-of-the-ccje-romanian/1680a5e7ca>.
- Basic Principles on the Independence of the Judiciary [online]. United Nations, Milan, 6 septembrie 1985 [citat 01.09.2019]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>.
- BENVENISTI, Eyal, DOWNS, George W. Prospects for the Increased Independence of International Tribunals. In: *German Law Journal* [online]. 2011, vol. 12, nr. 5, pp. 1057–1082, p. 1057 [citat 01.09.2021]. Disponibil: <https://doi.org/10.1017/S2071832200017223>.
- BRICIU, Traian Cornel, DINU, Claudiu Constantin, POP, Paul. *Instituții judiciare*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2016. 600 p. ISBN 978-606-18-0617-1.
- CARDAMOME, Daniela. Independence of International Courts. In: Paulo Pinto de Albuquerque, Krzysztof Wojtyczek, eds. *Judicial Power in a Globalized World* [online]. eBook: Springer Nature, 2019. 685 p., pp. 91-104 [citat 01.09.2021]. ISBN 978-3-030-20744-1. Disponibil: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-20744-1_6.
- CIOBANU, Rodica, ARAMĂ, Elena. Fundamentele guvernării și drepturilor omului în contextul social-juridic actual al Republicii Moldova (în loc de Introducere). In: *Contextul multidimensional actual al guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova: conf. șt., 1 mai 2021*, Chișinău [online]. Chișinău: Tipografia Artpoligraf SRL, 2021, pp. 4-13 [citat 23.04.2025]. ISBN 978-9975-3498-3-3. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/4-13_6.pdf.
- CRAWFORD, James, MCINTYRE, Joe. The Independence and Impartiality of the ‘International Judiciary’. In: Shimon SHETREET, Christopher FORSYTH, eds. *The Culture of Judicial Independence. Conceptual Foundations and Practical Challenges*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 639 p. ISBN 978-90-04-18833-4.
- FRANCK, Thomas M. *The Power of Legitimacy Among Nations*. New York: Oxford University Press, 1990. 303 p. ISBN 0-19-506178-0.

- GROSSMAN, Nienke. The Normative Legitimacy of International Courts. In: *Temple Law Review* [online]. 2013, vol. 86, University of Baltimore School of Law Legal Studies Research Paper No. 2014-03, pp. 61-106 [citat 01.10.2020]. ISSN 0899-8086. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2185304.
- HOLLANDER-BLUMOFF, Rebecca, TYLER, Tom R. Procedural Justice and the Rule of Law: Fostering Legitimacy in Alternative Dispute Resolution. In: *Journal of Dispute Resolution* [online]. 2011, nr. 1, pp. 1-19 [citat 01.09.2020]. ISSN 1052-2859. Disponibil: https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/4992/.
- KANT, Immanuel. *Spre pacea eternă* [1795]. Ediția a II-a. Trad., studiu introd. etc. Rodica CROITORU. București: Editura All, 2008. 208 p., p. 71. ISBN 978-973-571-624-0.
- LEȘ, Ioan, GHIȚĂ, Daniel. *Instituții judiciare contemporane*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2019. 640 p. ISBN 978-606-18-0831-1.
- LIND, E. Allan, TYLER, Tom R. *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Springer Science+Business Media, LLC, 1988. 267 p. ISBN 978-1-4899-2117-8, 978-1-4899-2115-4. Disponibil: DOI 10.1007/978-1-4899-2115-4.
- Mount Scopus International Standards of Judicial Independence [online]. International Association of Judicial Independence and World Peace, 2008, versiune consolidată 2022 [citat 24.04.2025]. Disponibil: <https://www.jiwp.org/mt-scopus-standards>.
- NEGRU, Andrei. *Consolidarea justiției în statul contemporan democratic*. Chișinău: Sirius, 2012, 240 p. ISBN 978-9975-57-039-8.
- NEGRU, Andrei. Valorificări teoretice și perspective praxiologice ale fenomenului justiției consolidate. In: *Legea și viața* [online]. 2012, nr. 11, pp. 52-58 [citat 02.09.2024]. ISSN 1810-3081. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Valorificari%20teoretice%20si%20perspective%20praxiologice%20ale%20fenomenului%20justitiei%20consolidate.pdf.
- NIȚU, Ciprian. *Cosmopolitismul. Către o nouă paradigmă în teoria politică*. Iași: Adenium, 2014. 280 p., ISBN 978-606-742-009-8.
- POGGE, Thomas W. Cosmopolitanism and Sovereignty. In: *Ethics* [online]. 1992, vol. 103, nr. 1, p. 49 [citat 01.09.2019]. ISSN 0014-1704, 1539-297X. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/2381495>.
- POGGE, Thomas W. Cosmopolitanism. In: Robert E. GOODIN, Philip PETTIT, Thomas POGGE, eds. *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Ediția a 2-a, vol. 1. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2007, pp. 312-331. ISBN 978-1-4051-3653-2.

- POPA, Nicolae, EREMIA, Mihail-Constantin, CRISTEA, Simona. *Teoria generală a dreptului*. Ediția a 2-a. București: All Beck, 2005. 296 p. ISBN 973-655-738-3.
- RAWLS, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, London: Harvard University Press, 1971, republicată 2005. 608 p. ISBN 0-674-01772-2.
- RAWLS, John. The Law of Peoples. In: *Critical Inquiry* [online]. 1993, vol. 20, nr. 1, pp. 36–68 [citat 01.09.2019]. ISSN 0093-1896. Disponibil: <https://www.jstor.org/stable/1343947>.
- ROMANO, Cesare P. R. The Shadow Zones of International Judicialization. In: Cesare P. R. ROMANO, Karen J. ALTER, Yuval SHANY, eds. *The Oxford Handbook of International Adjudication* [online]. Oxford: Oxford University Press, 2014. 975 p., pp. 90-110, [citat 01.09.2022]. ISBN 978-0-19-966068-1. Disponibil: <https://doi.org/10.1093/law/9780199660681.001.0001>.
- Rule of Law Checklist [online]. Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), 11-12 martie 2016 [citat 01.09.2019]. Disponibil: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e).
- SHETREET, Shimon. Fundamental Values of the Justice System. In: *University of Cambridge Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series* [online]. 2011, Paper no. 20/2011, pp. 1-18 [citat 01.09.2019]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1837486>.
- The Bangalore Principles of Judicial Conduct [online]. United Nations, The Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, 2001, revizuit 2002 [citat 01.09.2019]. Disponibil: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.
- TORBISCO-CASALS, Neus. The legitimacy of international courts: The challenge of diversity. In: *Journal of Social Philosophy* [online]. 2021, vol. 52, nr. 4, pp. 491–515 [citat 9.12.2023]. ISSN 1467-9833. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/josp.12452>.
- TYLER, Tom R. *Why People Obey the Law*. New Haven, London: Yale University Press, 1990. 273 p. ISBN 0-300-04403-8.
- TYLER, Tom R. Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. In: *Crime and Justice* [online]. 2003, vol. 30, pp. 283-357 [citat 01.09.2020]. ISSN 2153-0416, 0192-3234. Disponibil: <https://doi.org/10.1086/652233>.
- VIDMAR, Neil. The Origins and Consequences of Procedural Fairness. In: *Law and Social Inquiry* [online]. 1990, nr. 15, pp. 877-892, p. 879 [citat 01.09.2020]. ISSN 1747-4469, 0897-6546. Disponibil: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/127/.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI

1. Capitole în cărți de specialitate colective

- 1.1. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Principiile rawlsiene ale dreptății internaționale și critica lor cosmopolitistă. O privire asupra propunerilor lui Vespasian V. Pella. In: Aurora CIUCĂ, Mihai LUPU, eds. *Mari juriști și diplomați din România interbelică*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 216 p., p. 75-98. ISBN 978-606-714-583-0.
- 1.2. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Imparțialitatea și conștiința judecătorului. In: Aurora HRIȚULEAC, Liviu-Adrian MĂGURIANU, eds. *Paradigma conștiinței – abordări multi și interdisciplinare. Concepte, teorii și practici*. București: Pro Universitaria, 2021, 259 p., pp. 234-259. ISBN 978-606-26-1261-0.
- 1.3. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Moralitatea internă a dreptului. Perspective contemporane asupra dezbaterii Hart-Fuller. In: Aurora HRIȚULEAC, Liviu-Adrian MĂGURIANU, eds. *Conștiința la confluența dintre științe*. București: Editura Pro Universitaria, 2022, pp. 192-219. ISBN 978-606-26-1463-8.

2. Articole în reviste științifice

- 2.1. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. John Rawls's Agents in International Theory of Justice. The Consistency Issue. In: *Journal of Romanian Literary Studies* [online]. 2019, nr. 19, pp. 1366-1376. ISSN: 2248-3004. Disponibil: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1127906>.
- 2.2. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Judicial Independence in International Courts. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)* [online]. 2021, nr. 11, pp. 220-229. ISSN 2587-4233, ISSN 2345-1017. Disponibil: <https://social.studiamsu.md/wp-content/uploads/2021/01/31.-p.-220-229.pdf>, DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5796008>.
- 2.3. BEJAN, Lavinia Andreea. Principii fundamentale ale justiției penale internaționale. In: *Curierul Judiciar*. 2023, vol. XXII, nr. 2, pp. 65-72. ISSN 1582-7526.

3. Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice

- 3.1. NEGRU, Andrei, (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Valori și principii fundamentale ale justiției în context european. In: Marinela RUSU, Marilena DONCEAN, Dumitru Tudor JIJIE, eds. *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor*

transfrontaliere: conf. șt., 30 octombrie 2020, vol. XXXVI [online]. Iași: Editura Performantica, 2020, pp. 261-267. ISBN 978-606-685-744-4. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/113254.

- 3.2. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Theories Regarding Procedural Justice and their Impact in Legal Procedures. In: Iulian BOLDEA, Cornel SIGMIREAN, eds. *Identity and Dialogue in the Era of Globalization – Social Sciences: conf. șt., ediția a 6-a, 25-26 mai 2019, vol. 6* [online]. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2019, pp. 417-426. ISBN 978-606-8624-19-8. Disponibil: <http://asociatia-alpha.ro/gidni/06-2019/GIDNI-06-Socs.pdf>.
- 3.3. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. Contemporary Cosmopolitan Justice: Core Aspects. In: Iulian BOLDEA, Cornel SIGMIREAN, Dumitru-Mircea BUDA, eds. *Paths of Communication in Postmodernity – Social Sciences: conf. șt. Communication, Context and Interdisciplinarity, ediția a 6-a, 24-25 octombrie 2020, vol. 6* [online]. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2020, pp. 320-329. ISBN: 978-606-8624-00-6. Disponibil: <https://asociatia-alpha.ro/cci/06-2020/CCI-06-Socs-c.pdf>.
- 3.4. (BEJAN) CODREA, Lavinia Andreea. The Use of the Terms ‘Efficiency’ and ‘Effectiveness’ with regard to Judicial Systems. A Demand for Accuracy. In: Iulian BOLDEA, Cornel SIGMIREAN, Dumitru-Mircea BUDA, eds. *Reading Multiculturalism: Human and Social Perspectives. Language and Discourse: conf. șt., ediția a 9-a, 11-12 decembrie 2021, vol. 9* [online]. Tîrgu Mureș: Arhipelag XXI Press, 2021, pp. 104-112 [citată 01.09.2022]. ISBN 978-606-93691-9-7. Disponibil: <https://asociatia-alpha.ro/ldmd/09-2021/LDMD-09%20Lang-c.pdf>.
- 3.5. BEJAN, Lavinia Andreea. The Access and Participation of Individuals in Mechanisms of International Justice. In: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală: conf. șt., 14-15 decembrie 2023, Chișinău*. Chișinău: CEP USM, 2024, pp. 87-94. ISBN 978-9975-62-764-1 (PDF). Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/219517.
- 3.6. BEJAN, Lavinia Andreea. Impactul justiției internaționale asupra protecției indivizilor. Beneficii, deficiențe, direcții. In: *State, security and human rights in the digital era: conf. șt., ediția a 9-a, 12-13 decembrie 2024, Chișinău*. Chișinău: Cartea Juridică, 2025, pp. 574-581. ISBN 978-9975-3418-7-5. DOI: <https://doi.org/10.59295/ssdoed2025.52>.

În curs de evaluare pentru publicare în volumul conferinței:

- BEJAN, Lavinia Andreea. Perspective de studiu și evaluare a legitimității instanțelor internaționale. *Pacta sunt servanda: realități și perspective: conf. șt., 14 noiembrie 2024, Chișinău*.

ADNOTARE

**Lavinia Andreea Bejan, „Justiția în paradigma cosmopolitismului”,
teză de doctor în științe juridice, Chișinău, 2025**

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 284 titluri, 222 pagini de text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice (3 capitole în volume colective, 3 articole științifice, 6 publicații în volumele conferințelor), 1 altă lucrare fiind în curs de evaluare pentru publicare în volumul conferinței.

Cuvinte-cheie: principii fundamentale ale justiției, cosmopolitism, dreptate procedurală, legitimitate, justiție internațională.

Scopul lucrării: cercetarea caracterului complex al principiilor sistemului de justiție în cheia paradigmei cosmopolitismului, în vederea exemplificării oportunității consacrării unor principii unitare ale sistemelor de justiție contemporane.

Obiectivele cercetării: examinarea problematicii justiției și principiilor sistemelor de justiție prin prisma abordărilor contemporane ale dreptății; explorarea paradigmei cosmopolitismului pentru a determina autentificarea sa științifică în câmpul juridic și raporturile sale cu câmpul juridic; înaintarea, argumentarea și plasarea în circuitul științific a noțiunii de dreptate procedurală și clarificarea modului în care aceasta contribuie la legitimarea înfăptuirii justiției; contextualizarea ordinii juridice globale, ca manifestare efectivă a cosmopolitismului, prin filtrul problemei legitimității; identificarea, sistematizarea și diferențierea principiilor fundamentale ale oricărui sistem de justiție, național, regional sau internațional; analiza recunoașterii și reflectării standardelor justiției în ordinea juridică globală, cu aplicare la nivelul instanțelor internaționale; instrumentalizarea recunoașterii și consacrării principiilor fundamentale ale justiției drept criteriu în evaluarea legitimității instanțelor internaționale.

Noutatea și originalitatea științifică: abordarea interdisciplinară a principiilor și valorilor sistemului de justiție prin prisma paradigmei cosmopolitismului contemporan; consolidarea, în spațiul doctrinar din Republica Moldova și România, a conceptului de dreptate procedurală; distingerea elementelor ce pot susține un „cosmopolitism al principiilor justiției”; identificarea și sistematizarea principiilor fundamentale ale oricărui sistem de justiție și considerarea lor prin raportare la abordarea dreptății procedurale; reconceptualizarea legitimității instanțelor internaționale prin introducerea, drept criteriu de evaluare, a modului în care sunt asigurate și respectate principiile și valorile justiției; instrumentalizarea acestei propuneri prin viziunea unei justiții cosmopolitiste adecvate.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante: evaluarea posibilității sistematizării și recunoașterii unitare a principiilor fundamentale ale sistemului de justiție în spațiul juridic internațional prin analiza acestor principii în contextul paradigmei cosmopolitismului contemporan, determinând atât reflectarea protejării drepturilor indivizilor ca reper de interes global, cât și o mai mare legitimitate a instituțiilor internaționale de justiție.

Semnificația teoretică: aducerea în planul doctrinei din Republica Moldova și România a unor concepte și teorii contemporane cu relevanță majoră în câmpul juridic; identificarea elementelor relaționale dintre concepte uzuale, precum preeminența dreptului (statul de drept) ori independența justiției, și concepte de mare noutate, precum criteriile de dreptate procedurală, principiile sistemului de justiție și legitimitatea instituțiilor; sistematizarea standardelor și propunerilor cu privire la principiile sistemului de justiție; reconfigurarea legitimității instanțelor prin intermediul principiilor justiției.

Valoarea aplicativă: formularea unor soluții viabile pentru facilitarea unei uniformizări a principiilor sistemului de justiție la nivelul cadrului legislativ și instituțional internațional și național, cu efecte pozitive asupra asigurării unei justiții egale și echitabile pentru toți indivizii; conturarea unor propuneri efective pentru obținerea unei mai mari legitimități instituționale în planul procesual internațional și național.

Implementarea rezultatelor științifice: publicații științifice de interes pentru actorii implicați în dezvoltarea principală a justiției, teoreticieni, practicieni etc.

ANNOTATION

**Lavinia Andreea Bejan, “Justice in the Paradigm of Cosmopolitanism”,
PhD thesis in law, Chisinau, 2025**

Thesis structure: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, reference list of 284 titles, 222 pages of basic text. The results have been published in 12 scientific papers (3 chapters in joint volumes, 3 scientific articles, 6 publications in conference volumes), and 1 more paper is currently being evaluated for publication in a volume of conference proceedings.

Keywords: fundamental principles of justice, cosmopolitanism, procedural justice, legitimacy, international justice.

Aim of the thesis: to research the complex nature of the principles of the justice system in the key of the cosmopolitanism paradigm, in order to exemplify the advisability of enshrining unitary principles of contemporary justice systems.

Research objectives: to examine the problematic of justice and the principles of justice systems through the lens of contemporary approaches to justice; to explore the paradigm of cosmopolitanism in order to determine its scientific authentication in the legal field and its connections to the legal field; to advance, substantiate and place in the scientific circuit the notion of procedural justice and to clarify the manner in which it contributes to legitimizing the delivery of justice; to contextualize the global legal order, as an effective manifestation of cosmopolitanism, through the lens of the issue of legitimacy; to identify, systematize and differentiate the fundamental principles of any justice system, be it national, regional or international; to analyze the recognition and reflection of the standards of justice in the global legal order, with application to international courts; to instrumentalize the recognition and enshrinement of the fundamental principles of justice as a criterion in assessing the legitimacy of international courts.

Scientific novelty and originality: the interdisciplinary approach of the principles and values of the justice system through the lens of contemporary cosmopolitanism; consolidating, in the scientific space of Republic of Moldova and Romania, the concept of procedural justice; distinguishing the elements that can support a “cosmopolitanism of the principles of justice”; identifying and systematizing the fundamental principles of any justice system and considering them in relation to the procedural justice approach; the reconceptualization of the legitimacy of international courts by introducing, as a criterion of evaluation, the manner in which the principles and values of justice are ensured and respected; instrumentalizing this proposal through the vision of an adequate cosmopolitan justice.

Achieved result that contributes to solving an important scientific problem: assessing the possibility of unitarily systematizing and recognizing the fundamental principles of the justice system in the international legal space by analyzing these principles in the context of the contemporary cosmopolitanism paradigm, determining both the reflection of protecting the rights of individuals, as a global reference point, as well as a greater legitimacy of international judicial institutions.

Theoretical significance: bringing, in the doctrine of Republic of Moldova and Romania, certain contemporary concepts and theories of major relevance for the legal field; identifying relational elements between habitual concepts, such as rule of law or independence of the judiciary, and concepts of great novelty, such as the criteria of procedural justice, the principles of the justice system and the legitimacy of institutions; systematizing the standards and proposals regarding the principles of the justice system; reshaping the legitimacy of courts through the principles of justice.

Applicative value: formulating viable solutions for facilitating a uniformization of the principles of the justice system within the international and domestic legal and institutional framework, with positive effects on ensuring equal and fair justice for all individuals; shaping effective proposals for achieving greater institutional legitimacy in the international and national adjudicative field.

Implementation of scientific results: scientific publications of interest to the actors involved in the principled development of justice, theorists, practitioners, etc.

LAVINIA ANDREEA BEJAN

JUSTIȚIA ÎN PARADIGMA COSMOPOLITISMULUI

551.01 TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Rezumatul tezei de doctor în Științe Juridice

Aprobat spre tipar: 14.08.2025

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Hârtie offset. Tipar offset.

Tiraj: 25 ex.

Coli de tipar: 2.1

Comanda nr.: 107/25

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova
mun. Chișinău, str. Alexei Mateevici, 60, MD 2019

